

Čudesna povijest najstarijeg naselja u Europi – Prvi gospodari metala

Objavio **Đuro Karalić** - 6. listopada 2024.

Foto: Gordana Ilić Ostojić

Oko 3 500. pr. Kr. iz pravca istoka na ove su prostore prodrli emigracijski valovi stočara i uništili miran život sjedilačkih poljodjelskih kultura kasnog neolitika. Brzi, pokretljivi stočari kojima su bila potrebna nova prostranstva za stoku, bili su spremni izboriti se za novi životni prostor pod svaku cijenu, a konzervativne poljodjelske populacije preživjelog neolitika im se nisu uspjele oduprijeti. Tajna nadmoći pridošlica s istoka ležala je u metalu.

Kamen i bakar

Sve je započelo bakrom, mekanim metalom kojega je lako obraditi čak i primitivnim kamenim alatom. Isprva se koristio za izradu nakita, no kako su ljudi postupno otkrivali i drugačije metode obrade koje su bakar činile tvrdim, počeli su ga koristiti i za izradu alata i oružja.

Najstariji dokazi korištenja bakra potječu još iz 8000. pr. Kr. iz Turske. Prema današnjim saznanjima, metalurgija je bila poznata i vinčanskoj kulturi, od njezinih samih početaka. Dokazi taljenja bakra na visokim temperaturama stari oko 5000. pr. Kr. otkriveni su na planini Rudnik u Srbiji 2010. godine, što vinčansku kulturu čine prvom kulturom bakrenog doba na svijetu.

Bakreno doba, koje je trajalo od 3500. do 2000. pr. Kr. u svojoj je biti bilo prijelazno razdoblje između neolitika i brončanog doba. Drugi naziv za to razdoblje je eneolitik (aenus + lithos = 'bakar + kamen'), upravo zbog usporedne uporabe kamena i bakra.

Doba promjena

transportu. U društvenom pogledu formiraju se čvršće povezane i organizirane patrijarhalne rodovske i plemenske zajednice, a protokom vremena to će dovesti i do formiranja aristokracije.

Razvitak gospodarstva omogućio je i uže specijalizacije pojedinaca unutar zajednice. I sam razvoj metalurgije uzrokovao je promjene u tom smislu – pojavljuju se skupine prvih specijalista od rudara, drvosječa i tesara, ljevača i kovača, do trgovaca koji dobavljaju sirovinu i prodaju gotove proizvode.

Neki novi ljudi

Nositelji tog novog doba primarno su bili pokretljivi stočari koji su se na našim prostorima zaustavili ispred močvarišta i fronta hrastove šume. Kroz razdoblje prijelaza iz kamenog u bronzano doba na prostoru Vinkovaca kretalo se i obitavalo nekoliko (teško izgovorivih!) kultura: badenska, lasinjska, bodrog-keresztúrska, salkutzansko-bubanjska i Retz-Gajary, te kostolačka i vučedolska. Neki od tih pridošlica bili su militantni stočari koji su promijenili dotadašnju sliku Vinkovaca. Ovamo su došli na konjima, s kolima na četiri kotača koja su vukli volovi i sa sve naprednijim poznavanjem obrade metala.

Foto: Gordana Ilić Ostojić

prvenstveno nalazi keramike koja se razlikuje prema obradi i načinu ukrašavanja i pečenja, što arheolozima omogućava točno određivanje kome je pripadao određeni lončić ili vrčić.

Novo naselje na tellu (opet!)

No, kultura koja nas u kontekstu ovoga teksta posebno zanima je vučedolska. Riječ je o kulturi koja je nastala na ovom prostoru kao rezultat novog vala prodora Indoeuroljana. Naselja su im većinom smještena na povišenjima uz rijeke, a već u najranijoj fazi vidljiv je obrambeni karakter vučedolskih naselja, utvrđenih jarcima i palisadama. Ljudi te kulture rado koriste i bivša naselja, odnosno tellove, kojima samo dotjeruju strme padine i dižu zid od palisade. Tako su Vučedolci – nakon starčevačke, lasinjske, bodrogresztúrske i Salcutza kulture – iskoristili vinkovački tell za podizanje novog naselja.

Obimna iskopavanja provedena na tellu 1977. i 1978. godine otkrila su vučedolsko naselje koje se protezalo uz Bosut na površini od oko 11 000 četvornih metara. Središte naselja nalazilo se na položaju nekadašnje robne kuće Zvijezda i hotela Slavonija. O veličini nalazišta i obimu radova najbolje svjedoči sljedeće: u jesen 1977. u Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu upućen je gotovo cijeli jedan šleper uglavnom keramičkih nalaza pronađenih u tom vučedolskom naselju.

Iskopavanja na mjestu hotela pokazala su kako je vučedolsko naselje bilo podijeljeno u dva bloka – sjeverni i južni. Vučedolci su živjeli u manjim pravokutnim kućama zaobljenih bridova, zidova načinjenih od šiblja isprepletenog oko kolaca zabijenih u tlo, a preko konstrukcije se na kraju nanosila 'žbuka' od ilovače. Među tijesno zbijenim kućama protezali su se uski prolazi. Pronađeni ostaci govore nam da su neke od tih kuća ponekad bile obnavljane i po nekoliko puta, vjerojatno zbog učestalog stradanja u požarima.

Blago iz otpadne jame

Između kuća često su bile ukapane i cilindrične jame koje su služile kao ostave. U sjeverozapadnom dijelu iskopa za hotel, na dubini od 1,60 metara, arheolozi su otkrili jednu kuću s posebnim ognjištem u njezinom središtu, te više jama oko kuće. Jedna od pronađenih jama skrivala je senzacionalne nalaze.

Pretpostavlja se kako je ta jama prvobitno bila ostava, na kasnije je prenamijenjena u otpadnu jamu zatrpanu slojevima pepela i gara, životinjskim kostima i komadima keramičkih posuda. Na samome dnu jame pronađeno je nekoliko cijelih i više oštećenih keramičkih posuda, te set glinenih kalupa.

Foto: Gordana Ilić Ostojić

Radilo se o četiri dvojna glinena kalupa za lijevanje bakrenih sjekira s jednom oštricom i cilindričnim produžetkom za nasad drške, dijelu dvodijelnog kalupa za lijevanje bakrene žice, jednodijelnom kalupu za dlijeto i dijelu kalupa za koji (još) nije utvrđeno što se u njemu izlijevalo.

Prva serijska proizvodnja

Nekoliko godina kasnije, nakon obrade nalaza, ti su glineni jednodijelni i trodijelni kalupi povezani s čitavim nizom ranijih nalaza identičnih sjekira. Sjekire izrađene 'na isti kalup' pronalažene su u brojnim ostavama koje sadrže predmete koji su bili zakopani i skriveni u jednom trenutku, možda zbog neke opasnosti ili nesigurnosti. Podzemna skrovišta te vrste pronađena su od Panonske nizine pa sve do Grčke. Jedna ostava pronađena kod Pakraca sadržavala je 50-ak identičnih sjekira, a sve su težile između 921 do 923 grama. Valja spomenuti i ostavu pronađenu na Borincima još 1934. godine, u kojoj je bilo 40 jednakih sjekira lepezastog oblika. Keramički kalup s pripadajućom bakrenom sjekirom pronađen

Foto: Gordana Ilić Ostojić

Iako poznata i u ranijim razdobljima, metalurška je djelatnost doživjela svoj puni procvat upravo u vrijeme vučedolske kulture, kada se može govoriti o organiziranoj i specijaliziranoj djelatnosti. Proces proizvodnje metalnih predmeta obuhvaćao je izradu i sušenje glinenih kalupa, pravljenje peći, te proces lijevanja metalnih predmeta u izrađene kalupe. Poznati hrvatski arheolog Aleksandar Durman koji je sudjelovao u iskapanjima na vinkovačkom tellu, na temelju navedenih nalaza kasnije je ustvrdio da je vučedolska kultura prva u Europi započela serijsko lijevanje oružja i oruđa i da se to dogodilo iza 3000. godine prije Krista.

Ne znamo kako su Vučedolci nazivali svoj narod. Mi ih zovemo Vučedolcima po njihovom najvećem naselju, Vučedolu. Zanimljivo je kako prvi spomen tog lokaliteta nalazimo u antičkim spisima pod imenom Volkejske močvare. Znamo da bi Rimljani nakon osvajanja preuzimali određene nazive od domaćeg stanovništva ili ih prevodili na latinski. U ovom slučaju neobična je podudarnost (ili ne?) da se rimski bog vatre i kovačkog obrta zove – Volcanus (Vulkan). Gotovo kao da su Rimljani nesvjesno ukazali na nekoliko tisuća godina staru činjenicu da je Vučedol bio središte razvoja metalurgije.

Gordana Ilić Ostojić

Nastavlja se...

Tekst je objavljen uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz projekta Poticanja novinarske izvrsnosti

